

Keep Calm and Carry on?

De toekomst van de sociaal-economische geschiedenis in de Lage Landen

Jeroen Puttevils

TSEG 15 (2-3): 143-160

DOI: 10.18352/TSEG.1027

Abstract

This contribution offers a series of thoughts on new directions which social and economic history in the Low Countries might take. The field faces important challenges: source digitization, automatic handwriting recognition and digital methods of analysis. Somewhat ironically, social and economic history has received renewed interest after the 2008 financial and economic crisis. This crisis has fuelled research into inequality and capitalism and has forced economics as a discipline to question itself. One answer to the crisis of economics is to include more economic history. This essay emphasizes the fact that social and economic history is a house with many rooms and explicitly encourages social and economic historians to be inspired by other scholars, whether they be other historians or social scientists. One way to go forward might be the inclusion of insights from behavioral economics and the history of emotions which could lead to a fuller and more realistic analysis of the decisions individual historical actors took.

Inleiding

Op 7 januari 2017 gaf econoom Robert J. Shiller, in 2013 laureaat van de prijs voor economische wetenschappen ter ere van Alfred Nobel uitgegeven door de Zweedse Nationale Bank (ofwel de officiële Nobel-prijs voor economie), een plenaire lezing op de jaarlijkse conferentie van de American Economic Association met als titel 'Narrative economics'.¹ In de lezing en de bijhorende paper zet Shiller de krijtlijnen uit voor de studie van narratieven – verhalen die mensen vertellen, vaak

¹ R.J. Shiller, 'Narrative economics', *American Economic Review* 107:4 (2017).

over andere mensen en met een emotionele inslag –, de epidemische verspreiding van zulke narratieven en de economische fluctuaties die ze kunnen veroorzaken. Shiller ontwikkelt een methodologie die gebaseerd is op *behavioural economics* of gedragseconomie, wiskundige epidemiemodellen en grote tekstcorpora. Bij wijze van voorbeeld gaat hij via Google Ngrams en databanken van Amerikaanse kranten op zoek naar narratieven die aanleiding gaven tot de *Great Depression* op basis van woorden en korte zinnen zoals profiteers, stock market crash, roaring twenties etcetera. Aan het einde van zijn lezing maant de Nobellaureaat zijn collega's aan om meer gebruik te maken van tekstanalyse.

Shillers paper is op vele vlakken een kind van zijn tijd en van de stand van de (economische) wetenschap. Ten eerste is één van de a priori kernassumpties van neoklassieke economie – mensen zijn rationele actoren met perfecte kennis van hun preferenties (die compleet en transitief zijn) en de nodige informatie – grotendeels losgelaten. Shiller bouwt daarbij op de gedragseconomie die deze kernassumpties in vraag stelt en net wijst op de vele biases waaraan economische beslissingen onderhevig zijn. In dit geval wijst Shiller op de grote sociale kracht van narratieven op Amerikaanse burgers en consumenten tijdens de *Great Depression*. Ten tweede levert het verleden, in dit geval de twintigste eeuw, de data aan voor Shiller's analyse. Het verleden vormt als het ware een natuurlijk experiment. Ten derde wordt er gebruik gemaakt van grote tekstcorpora zoals Google Ngrams en full-text databanken van historische kranten. In deze databanken gaat Shiller op zoek naar specifieke woorden en woordcombinaties. Ten vierde is voor Shiller dat verleden vooral interessant omdat we er lessen uit kunnen trekken voor het heden en de toekomst; via analyses van narratieven zouden we sneller financiële crises kunnen opsporen en mogelijk voorkomen.

De econoom geeft aan dat, hoewel op dit moment nog in beperkte mate, tekstuele analyse aan een (kleine) opmars bezig is in de economische wetenschap. Zelf hoopt hij dat veel meer van zijn collega's hiermee aan de slag zullen gaan want het materiaal ligt voor het grijpen. Bovendien is een historische analyse van narratieven mogelijk via databanken van dagboeken, preken, persoonlijke brieven, nota's van psychiaters over hun patiënten en sociale media. Daardoor wordt zelfs een tijdsreeksanalyse van deze narratieven mogelijk. Over de interpretatie en analyse van narratieven en hun semantische structuren, daarbij weliswaar wijzend op de moeilijkheden waar bijvoorbeeld literaire theorie mee worstelt, toont Shiller zich eveneens optimistisch; dat zijn problemen die wel opgelost raken.

Allicht schuifelen verschillende lezers van dit essay nu al ongemakkelijk op hun stoel. Kort-door-de-bocht, weinig kritisch, hopeloos ahistorisch en een botte annexatie van het werkterrein van historici zijn misschien woorden die al bij de lezers opkwamen. Shiller's oproep raakt immers aan de *core business* van historici. Historici hebben oog voor de auteur en de ontstaanscontext van informatie, fileren hun bronnen uitermate kritisch, laten zich niet bedriegen door discours (of gebruiken net dat discours om dieper te graven), puzzelen met verschillende bronnenreeksen, gaan op zoek naar moeilijk te vinden of weinig benutte bronnen, vergelijken in tijd en ruimte, lezen het werk van hun collega-historici in andere takken van de historische wetenschap en ontlenen nuttige inzichten uit andere wetenschappen. Shiller's paper bezondigt zich aan een aantal fundamentele gevoeligheden van historici en vormt zeker stof voor discussie. Deze paper zal daarom fungeren als de ruggengraat voor dit essay over de toekomst van sociale en economische geschiedenis als discipline.² Dit essay is geschreven vanuit het persoonlijk perspectief van de auteur. De economische geschiedenis zal daarom iets meer aan bod komen en de voorbeelden zullen vooral betrekking hebben op de pre-industriële geschiedenis, bronnen en methodes. Eerst komen de vorming en het gebruik van zogenaamde *Big Data* en een aantal *caveats* daarbij aan bod. Vervolgens wordt het nut en onnut van de *Digital Humanities* voor het sociaal-economische historische onderzoek besproken. In de derde sectie staat de financiële crisis van

2 In de laatste jaren verschenen overigens verschillende beoordelingen van de sociaal-economische geschiedenis uitgaat: G. Calafat and E. Monnet, 'The return of economic history?', *Books & ideas*, 30 January 2017, <http://www.booksandideas.net/The-Return-of-Economic-History.html>; E. van Nederveen Meerkerk, 'Big questions and big data. The role of labour and labour relations in recent global economic history', *International Review of Social History* 62:1 (2017); R. Whaples, 'Is economic history a neglected field of study? Final thoughts', *Historically Speaking* 11:2 (2010); W. Troesken, 'Toward a richer, more diverse intellectual marketplace? A response to Whaples', *Historically Speaking* 11:2 (2010); J. Mokyr, 'On the supposed decline and fall of economic history', *Historically Speaking* 11:2 (2010); D.N. McCloskey, 'One more step. An agreeable reply to Whaples', *Historically Speaking* 11:2 (2010); K.J. Mitchener, 'The 4d future of economic history. Digitally-driven data design', *The Journal of Economic History* 75:4 (2015); N. Lamoreaux, 'The future of economic history must be interdisciplinary', *The Journal of Economic History* 75:4 (2015); W.J. Collins, 'Looking forward. Positive and normative views of economic history's future', *The Journal of Economic History* 75:4 (2015); R. Abramitzky, 'Economics and the modern economic historian', *The Journal of Economic History* 75:4 (2015); E. Hilt, 'Economic history, historical analysis, and the "New History of Capitalism"', *The Journal of Economic History* 77:2 (2017); W.H. Sewell, 'What's wrong with economic history?', *History and Theory* 51:3 (2012); Idem, 'A strange career. The historical study of economic life', *History and Theory* 49:4 (2010); K. Lipartito, 'Reassembling the economic. New departures in historical materialism', *The American Historical Review* 121:1 (2016); D.R. Curtis, B. van Bavel and T. Soens, 'History and the social sciences. Shock therapy with medieval economic history as the patient', *Social Science History* 40:4 (2016).

2008 en het momentum dat deze crisis creëerde voor de sociaal-economische geschiedenis centraal. In het vierde deel en de conclusie worden mogelijk nieuwe paden en bronnen van inspiratie geboden: een focus op het micro-economische, op emoties en gedrag in het verleden om zo historische samenlevingen en economieën beter te begrijpen.

De uitdaging van *big data of the past*

Een eerste grote uitdaging waar sociaal-economisch historici nu mee te maken hebben, zijn de steeds grotere bronnencorpora, laten we deze historische Big Data noemen. Shiller gaat meteen aan de slag met nogal voor de hand liggende, digitaal doorzoekbare tekstcorpora: *Google Books* en kranten zoals *The New York Times* in databankformaat. Hij telt gezochte woorden en korte woordcombinaties die hij vervolgens in een tijdreeks giet. Shiller laat zo heel wat kansen liggen die historici doorgaans niet onbenut zullen laten. Zulke analyse is slechts één stap in het onderzoeksproces: de geselecteerde passages zouden aan een *close-reading* onderworpen kunnen worden, hun auteurs toegelicht, de relatie met andere teksten en informatie kan blootgelegd worden, ... Bovendien gaat Shiller resoluut voor wat makkelijk beschikbaar is, hij opteert voor het laaghangende fruit.

Het aantal online beschikbare bronteksten – sneller voor de gedrukte dan de handgeschreven teksten natuurlijk – zal tegen 2027, wanneer het *TSEG* misschien opnieuw overgaat tot een reflectie over de toekomst van de discipline, exponentieel zijn toegenomen. Hopelijk heeft die digitalisering zich dan niet beperkt tot voor de hand liggende bronnencorpora zoals de *Times* en canonieke teksten zoals het verzamelde werk van Shakespeare maar worden ook minder voor de hand liggende reeksen archiefdocumenten en oude handschriften mee opgenomen. We mogen ons immers niet beperken tot het laaghangende fruit. De creatie van allerlei databanken die online beschikbaar zijn zal ook toelaten om databanken met elkaar te gaan verbinden. Dezelfde personen in verschillende databanken kunnen gelinkt worden. Een mooi voorbeeld hiervan is het recent gelanceerde *Digital panopticon. Tracing London convicts in Britain & Australia, 1780-1925*, het resultaat van het linken van namen uit verschillende databanken.³

3 <https://www.digitalpanopticon.org>.

De herkenning van handschriften vormt helaas een cruciale flessenhals in veel premodern historisch onderzoek. Het gratis softwarepakket Transkribus (<https://transkribus.eu>) is in 2018 de *state of the art*. Automatische transcriptie vereist momenteel het handmatig en ‘old school’ transcriberen van minstens vijftig folio’s in dezelfde hand en taal, het afbakenen van het tekstveld in de foto, de tekstlijnen en elk individueel woord. Door middel van deze gegevens leert de computerengine achter het pakket dan om individuele letters en woorden in een bepaald geschrift te herkennen. Vijftig folio’s op deze manier verwerken is echter een arbeidsintensieve bezigheid en bovendien ook niet altijd mogelijk. Teksten van meer dan vijftig folio’s in de zelfde hand zijn relatief schaars, zeker wat de belangrijkste bronnen van sociaal-economisch historici betreft: rekeningen en juridische bronnen, eerder dan uitgesponnen narratieve bronnen. Idealiter zouden we deze oefening allemaal een keer moeten doen zodat de machine getraind kan worden. Ik verwacht echter niet dat automatisch transcriberen volledig toepasbaar zal zijn voor elke tekst binnen vijf jaar. Het zou natuurlijk een enorme arbeidsbesparing betekenen maar we lopen zo wel het risico om teksten minder grondig te gaan lezen – bij transcriptie lees je tekst immers meteen van woord tot woord. We riskeren dan vooral op woorden te gaan zoeken in automatisch getranscribeerde teksten waardoor we dreigen het oog op de argumentatie en structuur van de hele tekst te verliezen. Op korte termijn valt misschien meer heil te verwachten van *scan-on-demand* door archiefgebruikers en van de vraag van archieven aan leeszaalgebruikers om hun foto’s en/of transcripties publiek ter beschikking te stellen via de website van de archiefinstellingen. Digitale foto’s nemen van archiefstukken is allicht een uiterst belangrijke technologische revolutie geweest in het historisch onderzoek. Recent werd ook software ontwikkeld om die foto’s netjes te beheren en te bevragen (bijvoorbeeld door het verbinden van de transcriptie met de individuele foto).⁴

Het bouwen van deze grote databanken met full-textcorpora kost veel tijd, moeite en vooral veel geld. Dit kan deels geremedieerd worden door *citizen science* waarbij men groepen vrijwilligers tracht te motiveren om mee te werken aan de digitalisering van bepaalde bronnenreeksen. Voorbeelden hier zijn de Amsterdamse notarisakten,⁵ de Amsterdamse akten van ondertrouw⁶ of de fragmenten uit de middeleeuwse

4 <https://tropy.org>.

5 https://velehanden.nl/projecten/bekijk/details/project/amsterdam_notarieel_2.

6 https://velehanden.nl/projecten/bekijk/details/project/ja_ik_wil.

Geniza van Cairo.⁷ Dit soort initiatieven kan uiteraard niet voor elke bronnenreeks en ook de kwaliteit van de verwerking valt steeds af te wachten. Niet elke vrijwilliger staat bovendien te springen voor het ingeven van eerder obscure bronnen. Commerciële bedrijven zoals bijvoorbeeld Gale (Engelse State Papers Online) en in mindere mate Google (Google Books) verwerken grote bronnencorpora maar willen daar ook betaald voor worden. Dit creëert ongelijkheid in toegang binnen de onderzoeksgemeenschap (waarbij rijkere instellingen wel toegang hebben tot dure databanken). *Citizen science* kan zeker ook een andere belangrijke rol spelen voor de sociale en economische geschiedenis, namelijk bij het aanleveren van nieuw bronnenmateriaal. Zo vraagt het ‘Kasboekje van Nederland-project’ van Oscar Gelderblom en Joost Jonker aan de Nederlanders om oude huishoudboekjes, bedrijfsboeken of spaarbankboekjes aan de Utrechtse onderzoeksgroep te laten zien, naar analogie van ‘Schatten op Zolder’.⁸ Dat levert niet alleen onontgonnen bronnenmateriaal op, men kan de eigenaars van die documenten ook interviewen over hun financieel gedrag van toen (of dat van hun ouders of grootouders die hen de papierwinkel nalieten). Het zorgt daarbij eveneens voor een betrokkenheid van burgers bij de wetenschap.

Kritische omgang met bestaande datasets blijft essentieel; we moeten opletten voor het steeds herkauwen van bestaande reeksen. Daarbij valt te denken aan de vaak gebruikte bevolkingscijfers voor middeleeuwse en vroegmoderne Europese steden van de hand van Paul Bairoch en Jan De Vries.⁹ Deze zijn niet zonder problemen en er zijn sinds het verschijnen van deze data ook nieuwe gegevens over individuele steden beschikbaar. In de hele digitaliseringsbeweging moet er dus ook oog zijn voor het updaten van bestaande analoge, digitaliseerbare of gedigitaliseerde datasets.

Het digitaliseren van historische informatie riskeert ook een vorm van naïviteit rond de waarheid van deze informatie te bevatten. Heeft de *cultural turn* ons niet geleerd om net erg voorzichtig te zijn met de troebele relatie tussen geschreven bronnen en een historische werkelijkheid die we via de digitale weg trachten te achterhalen? Een gedegen lezing en bronkritiek garandeert dus de bestaansreden van de historicus, ook in 2027. De cruciale uitdaging waar (sociaal-economische) historici voor staan in de komende jaren is het zoeken naar een gulden midden-

7 <https://www.zooniverse.org/projects/judaicadh/scribes-of-the-cairo-geniza>.

8 <https://kasboekjevannederland.nl>.

9 P. Bairoch, J. Batou and P. Chèvre, *The population of European cities. Data bank and short summary of results, 800-1850* (Genève 1988); J. de Vries, *European urbanization, 1500-1800* (London 1984).

weg tussen de big data en de microstoria. Dit zou een EN EN eerder dan een OF OF verhaal moeten zijn. Taal, kunst, culturele constructies, menselijke ervaring en representaties zijn uiterst complex en niet altijd te vatten in big data. Grondig lezen en micro-analyse levert in deze gevallen mogelijk meer op. Anderzijds laten big data ons wel toe om het singuliere te contextualiseren en de representativiteit ervan te duiden. Data-analisten doen aan data-cleaning: ze verwijderen *outliers* en vreemde gevallen, deze zijn echter vaak *gefundenes Fressen* voor historici. Neem bijvoorbeeld de Old Bailey Online: je kan op basis van deze enorme databank kwantitatieve uitspraken doen over criminaliteit, maar achter elke record gaat een menselijk verhaal schuil dat de moeite loont om uitgespit te worden.¹⁰ Kortom, we moeten hier zoeken naar een gulden middenweg tussen het grote plaatje en een selectie van uit te spitten cases.¹¹ Historici hebben een belangrijke rol te vervullen in de kritische omgang en contextualisering van big data.¹²

De uitdaging van de *Digital Humanities*

Steeds meer computer-gebaseerde, digitale methoden vinden hun weg naar sociaal en economisch historici. We leggen databanken aan, coderen teksten (bijvoorbeeld naar TEI-normen), reconstrueren en analyseren (sociale) netwerken, we tonen onze data op kaarten en genereren zo nieuwe kaarten (GIS), ... Enkele voorbeelden maken duidelijk wat de meerwaarde hiervan kan zijn. Via sociale netwerkanalyse kunnen we de relaties tussen verschillende personen structureren en eventueel visualiseren. Quentin Van Doosselaere deed dit voor de deelnemers aan de Genuese handel in de late middeleeuwen en kon zo de graduele uitsluiting van kleine investeerders waaronder vele vrouwen waarnemen.¹³ Mensen en allerlei 'dingen' kunnen precies gelokaliseerd worden in de ruimte door middel van GIS (Geographic Information System). Een voorbeeld uit de Lage Landen is het GISHistorical Antwerp project dat allerlei vormen van historische data over Antwerpen (1500-2000) heel

¹⁰ <https://www.oldbaileyonline.org/>.

¹¹ Een mooie blogpost hierover: <http://historyonics.blogspot.be/2013/12/big-data-for-dead-people-digital.html?m=1>.

¹² Curtis, van Bavel and Soens, 'History and the social sciences'; J. Guldi and D. Armitage, *The history manifesto* (Cambridge 2014).

¹³ Q. Van Doosselaere, *Commercial agreements and social dynamics in medieval Genoa* (Cambridge 2009).

precies projecteert op ge-georefererde kaarten van de stad.¹⁴ Cummins, Kelly en Ó Gráda konden op basis van precieze geografische informatie uit geboorte- en begrafenisregisters de verspreiding en verloop van verschillende pestepidemieën in zestiende- en zeventiende-eeuws Londen in de ruimte en de tijd volgen.¹⁵ We kunnen ook 3D-modellen bouwen van plaatsen die belangrijk zijn in ons onderzoek om zo de ruimtelijke dimensie mee in rekening te brengen. Grootschalige games zoals de *Assassin's Creed franchise* (in de gamesindustrie zijn veel meer middelen beschikbaar voor de reconstructie van 3D-modellen dan in de academische wereld) laten je rondlopen in middeleeuws Jeruzalem, Renaissance Florence, Venetië en Rome, Parijs tijdens de Franse Revolutie of Victoriëans Londen. Stedelijke soundscapes worden ook gereconstrueerd, bijvoorbeeld dat van Parijs in de achttiende eeuw.¹⁶

De volgende, voorzichtige waarschuwingen omtrent het groeiende belang van gedigitaliseerde historische informatie en digitale onderzoeksmethoden trappen wellicht een open deur in maar het kan geen kwaad om ze te herhalen. We moeten ervoor opletten dat technologie door de vorm die zij aanneemt de vragen zal gaan bepalen die we als historicus stellen. Dit kan immers beperkend werken. Bovendien riskeren we om middel en doel te verwarren. Het kan bijzonder interessant zijn om een zeer gedetailleerd historisch GIS-bestand te maken of om een prachtig sociaal netwerk te reconstrueren maar dat is toch niet het uiteindelijke doel van het onderzoek? Dat bestand, tabel of grafiek is immers een instrument om bepaalde vragen over, bijvoorbeeld, sociale segregatie binnenin pre-industriële steden te gaan beantwoorden of om belangrijke tussenpersonen in een netwerk te identificeren en om meer over hen te weten te komen.

Misschien moeten we ook niet elke hype of nieuwe techniek achterna hollen. *Early adopters* worden immers ingehaald. Soms is het dan ook aangewezen om even te temporiseren – om het in een term uit de wielersport te zeggen – en is het zinvol om op de sterkere en goed doorgeleichte 2.0 versie van software en methodes te wachten. Nieuwe methodes als sociale netwerkanalyse, GIS, etcetera. kan je maar beter via een cursus aanleren, de autodidact zal er veelal langer over doen en niet alle bruikbare finesses bemeesteren. Maar misschien moeten historici ook niet alles kunnen en is het zinvoller om specialisten met de nodige

14 <https://www.uantwerpen.be/en/projects/gistorical-antwerp/>.

15 N. Cummins, M. Kelly and C. Ó Gráda, 'Living standards and plague in London, 1560-1665', *The Economic History Review* 69:1 (2016).

16 <https://news.cnrs.fr/articles/sound-18th-century-paris>.

knowhow te zoeken waarmee we kunnen samenwerken. Dit soort interdisciplinaire teams zal steeds belangrijker worden richting 2027.

Aan verschillende universiteiten in België en Nederland (maar uiteraard ook daarbuiten) worden vandaag masters in *digital humanities* aangeboden. Deze masteropleidingen bieden veelal een *smörgåsbord* aan van de laatste ontwikkelingen in het veld en rekruteren studenten uit de verschillende geesteswetenschappen. Komen de cursusinhouden in zo'n gespecialiseerde masteropleiding niet wat laat? Alle geschiedenisstudenten, op bachelor- en masterniveau, zouden immers blootgesteld moeten worden aan deze nieuwe methoden en aan een kritische reflectie over het nut en onnut van die nieuwe technieken. Het moet ook meer zijn dan namedropping van softwarepakketten; voldoende college-uren moeten vrijgemaakt worden om de technieken praktisch aan te leren. Grotere aandacht voor *digital humanities* in onze opleidingen is cruciaal; de historici die we elk jaar afleveren zijn immers de onderzoekers van morgen.

De wind in de zeilen door de financiële crisis van 2008

Het gaat sociaal-economische historici voor de wind. In de nasleep van de financiële crisis van 2008 werd vaak verwezen naar de crisis en de daarop volgende *Great Depression* van 1929.¹⁷ Deze historische episode vormt niet toevallig de kern van Shiller's paper over narratieve economie. De Franse econoom Thomas Piketty's timing was (toevallig?) perfect: zijn boek over de ongelijke inkomens- en rijkdomsverdeling verscheen in 2013 (in het Frans en in het Engels in 2014), op een moment van grote ontevredenheid over de hoge beloningen van CEO's en de roekeloosheid van banken die in verschillende landen bij de overheid aanklopten om een *bail-out*.¹⁸ 'We are the 99%' werd de slogan van de *Occupy*-beweging, daarbij verwijzend naar de top 1 procent die een groot deel van werelds rijkdom controleert en als statistische categorie fungeert in het werk van Piketty en zijn collega's. De crisis creëerde zo een belangrijk momentum voor sociaal-economische historici: de historische dimensie van Piketty's werk maakte het werk van sociaal-economisch historici relevant naar de buitenwacht toe. Bovendien gaf het aanleiding (hoewel heel wat onderzoek naar historische ongelijkheid al gebeurde voor de publicatie van Piketty's *Capital in the twenty-first cen-*

17 B. Eichengreen, *Hall of mirrors. The Great Depression, the Great Recession, and the uses-and misuses-of history* (Oxford 2015). Calafat and Monnet, 'The return of economic history?'

18 T. Piketty, *Capital in the twenty-first century* (Boston 2014).

ture) tot een vernieuwde impetus aan onderzoek naar historische ongelijkheid in de vroegmoderne periode en zelfs in de Oudheid.¹⁹ Tot slot is Piketty's werk een duidelijk voorbeeld van twee belangrijke trends in de sociaal-economische geschiedenis: een grotere nadruk op de *longue durée* enerzijds (Piketty heeft steeds de ambitie om data te verzamelen die een eeuw beslaan) en het denken in termen van een globale historische schaal anderzijds (via een vergelijking van ongelijkheidscijfers voor zoveel mogelijk landen door middel van de *World Inequality Database*).²⁰ Aandacht voor de lange termijn en de globale schaal (via vergelijking of de studie van interacties zoals handelsnetwerken en goederenstromen), die bijvoorbeeld ook terug te vinden zijn in het recente boek van Bas van Bavel (*The invisible hand? How market economies have emerged and declined since AD 500.*) hebben de discipline bijzonder verrijkt.²¹

Naast het onderzoek naar ongelijkheid kreeg ook een andere trend in de historiografie de wind in de zeilen dankzij de financiële crisis. De *History of Capitalism*, een beweging die vooral in de Verenigde Staten de laatste jaren furore maakt, is een tweede stroming waarin er toenadering is tussen cultuur- en economische geschiedenis. Auteurs uit deze stroming zoals Sven Beckert (met zijn studie over katoen) vertrekken vanuit een kritische sociale analyse van de economie in het verleden waarin macht, uitbuiting en financialisering centrale thema's vormen.²² Werken uit deze stroming zijn veelal erg geëngageerd en engagerend geschreven en worden door een breed en groot publiek gelezen. Deze nieuwe historiografie haalde zelfs de *New York Times*!²³ Ook hier ligt de nadruk op de wereldschaal én de lange termijn. *History of Capitalism* blijft echter in de eerste USA-centrisch en erg gericht op de moderne geschiedenis (waarbij er jammer genoeg soms een stropop gemaakt wordt

19 Bijvoorbeeld G. Alfani and W. Ryckbosch, 'Growing apart in early modern Europe? A comparison of inequality trends in Italy and the Low Countries, 1500-1800', *Explorations in Economic History* 62 (2016); W. Ryckbosch, 'Economic inequality and growth before the Industrial Revolution. The case of the Low Countries (fourteenth to nineteenth centuries)', *European Review of Economic History* 20:1 (2016); W. Scheidel, *The great leveler. Violence and the history of inequality from the Stone Age to the twenty-first century* (Princeton 2017); J. Hanus, *Affluence and inequality in the Low Countries. The city of 's-Hertogenbosch in the long-sixteenth century, 1500-1650* (Leuven 2014).

20 <http://wid.world/>.

21 Voor het belang van *longue durée* en global history zie: Calafat and Monnet, 'The return of economic history?'; Guldi and Armitage, *The history manifesto*. B. van Bavel, *The invisible hand? How market economies have emerged and declined since AD 500* (Oxford 2016).

22 S. Beckert, *Empire of cotton. A global history* (New York 2015).

23 <http://www.nytimes.com/2013/04/07/education/in-history-departments-its-up-with-capitalism.html?mcubz=0>.

van voorgaande periodes).²⁴ Het blijft ook nog afwachten welke impact deze stroming zal hebben op de sociaal-economische geschiedenis.

De financiële crisis deed ook de economische wetenschap daveren op haar grondvesten. Bij een bezoek aan de London School of Economics (5 november 2008) bleven Queen Elizabeth II's vragen aan de daar verzamelde economen 'Why did nobody notice it?' en 'If these things were so large, how come everyone missed them?' onbeantwoord.²⁵ De existentiële crisis die de economische wetenschap toen doormaakte, gaf aanleiding tot een reeks initiatieven waarbij academici en studenten economie de handen in elkaar sloten. Studenten wensden immers een meer concrete opleiding, met inhoud die raakte aan hedendaagse economische problemen en wars is van al te veel abstracte theorie en wiskunde. Het *Rethinking Economics* netwerk pleit voor de inclusie van meer heterodoxe denkpistes in het economie-curriculum. De studie van de economie mag immers geen leer van wetmatigheden zijn; de verschillende, soms conflicterende zienswijzen moeten aan bod komen. Economiestudenten aan de University of Manchester en de Cambridge Society for Economic Pluralism streven met hun *Post-Crash Economics Society* dezelfde doelen na. Het academische Institute for New Economic Thinking is eveneens begaan met het bevragen van orthodoxie in de economische wetenschap. Het open-access textbook *The Economy* is ontstaan vanuit deze beweging; het is een grondige herziening van de traditionele Economics 101 inleidingen tot de economie. Economische geschiedenis komt op vele plaatsen terug in dit handboek: het ontstaan van het kapitalistische systeem, de Industriële Revolutie, Malthusiaanse spanningen, werkuren, vakbonden, ...²⁶ Die interesse in economische geschiedenis maakt fundamenteel deel uit van deze nieuwe wind in de economische wetenschappen. Studenten van de universiteit van Manchester schrijven in de evaluatie van hun opleiding: 'Very little economic history is taught. Students finish an economics degree without any knowledge of momentous economic events from the Great Depression to the break-up of the Bretton Woods Monetary System.' En

Economic history is vital for all economics students because history offers many important lessons for the discipline. For example, an analysis of historic crashes from the Tulip mania to The Great Depressions gives the mo-

²⁴ Een kritische review met verwijzingen naar de hele literatuur: Hilt, 'Economic history'.

²⁵ <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/theroyalfamily/3386353/The-Queen-asks-why-no-one-saw-the-credit-crunch-coming.html> (5 november 2008).

²⁶ <http://www.core-econ.org/the-economy/>.

dem economist the context in which to understand our present economic systems.²⁷ Economisch historici kunnen met deze vergrote interesse bij economen (in spe) absoluut hun voordeel doen.

Bye bye homo economicus, hello human being with emotions?

Robert Shiller ontving de (Nobel)prijs (samen met Eugene F. Fama en Lars Peter Hansen) voor hun onderzoek naar *asset pricing*. Eén van Shillers belangrijkste punten is dat volatiliteit in *assets* markten aangedreven wordt door psychologie. Shiller liet zich daarbij inspireren door het werk van Daniel Kahneman en Amos Tversky die bewezen dat menselijke beslissingsmechanismen onderhevig zijn aan een hele reeks biases en cognitieve illusies. Het leidde tot een nieuwe tak in de economische wetenschap, *behavioral economics*, die de perfect rationele homo economicus steeds meer in vraag stelt. *Behavioral economics* is de studie van psychologische, sociale, cognitieve en emotionele factoren en hun effect op economische beslissingen.²⁸ Deze subdiscipline – die momenteel een dynamische ontwikkeling doormaakt – combineert inzichten uit de psychologie, neurowetenschappen en micro-economische theorie. Er is nog geen consistente theorie en misschien is dat net een goede zaak. *Behavioral economics* stellen immers het orthodoxe neo-klassieke model met perfect rationele en alwetende actoren in vraag. Sinds het werk van Daniel Kahneman en Amos Tversky weten we immers dat er economische actoren eerder imperfect zijn: ze beslissen op basis van *heuristics*, snelle, mentale shortcuts die daarom niet in de beste oplossing resulteren, anekdotes, verhalen en stereotypen vertekenen de informatie op basis waarvan individuen beslissingen nemen en niet alle beslissingen hoeven rationeel te zijn.²⁹ De toepassing van inzichten uit de gedragseconomie zijn momenteel nog op één hand te tellen. Avner Offer neemt inzichten uit de gedragseconomie mee in zijn *Challenge of affluence*

27 <http://www.post-crasheconomics.com/economics-education-and-unlearning/>.

28 Een heel snelle inleiding biedt: M. Baddeley, *Behavioural economics. A very short introduction* (Oxford 2017). Een grondiger overzicht is: S. Dhami, *The foundations of behavioural economic analysis* (Oxford 2016). Het NWO-programma SCOOP (Sustainable Cooperation: Roadmaps to Resilient Societies) waarin verschillende sociale wetenschappers, waaronder geschiedenis, nadenken over hoe sociale samenwerking evolueert en bijdraagt aan veerkrachtige samenlevingen, toont aan de meerwaarde aan van samenwerking tussen psychologie, sociologie en geschiedenis. <http://www.scoop-program.org>.

29 Een synthese van het werk van Daniel Kahneman en Amos Tversky is: D. Kahneman, *Thinking, fast and slow* (London 2011).

waarin hij nagaat welk effect de grote materiële rijkdom in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk sinds de *fifties* gehad heeft op welzijn in brede zin (geestelijke gezondheid en sociale problemen) en Roger Ransom past *behavioral economics* toe op de Eerste Wereldoorlog en de financiële crisis van de jaren dertig.³⁰ *Behavioral economics* is veelal gebaseerd op labo-experimenten, historici beschikken echter over heel wat empirisch materiaal over economisch gedrag in het verleden. Deze twee methodes kunnen zelfs gecombineerd worden zoals Giovanni Giusti, Charles N. Noussair en Hans-Joachim Voth deden in hun studie van de *South Sea bubble*. Ze lieten *undergraduate* en *graduate* studenten economie handelen in aandelen van de South Sea Company en kwamen zo tot een beter begrip van de historische *South Sea bubble*.³¹ Teresa Corzo, Margarita Prat en Esther Vaquero vertrekken niet van een historische simulatie maar van een historische tekst, namelijk Joseph de la Vega's *Confusion de confusiones* (1688), waarin de Amsterdamse aandelenmarkt beschreven wordt.³² De auteurs betogen dat De la Vega al verschillende biases, het onderwerp van de gedragseconomie, bij investeerders identificeerde: *herding* (kuddegedrag), *overconfidence* (overschatten van eigen vaardigheden en meer specifiek: meer geloof en vertrouwen in de eigen voorspellingen) en *regret aversion* (vermijden van pijnlijk gevoel bij een slechte investering). De auteurs komen daarbij tot de conclusie dat het gedrag van zeventiende-eeuwse Amsterdammers niet sterk verschilt dan dat van hedendaagse investeerders. Het valt af te wachten of de interesse in de gedragseconomie ook repercussies zal hebben voor sociaal-economisch historici. De grondstof van onze wetenschappelijke onderneming zijn immers historische bronnen, het resultaat van denkprocessen en beslissingsmechanismen waarop we maar moeilijk vat krijgen. Bovendien doen we historische actoren misschien teveel geweld aan door psychologische concepten zomaar op hen te projecteren.

Om toch meer inzicht te krijgen in die psychologie van historische actoren kan, vanuit een heel andere hoek namelijk de cultuurgeschiedenis, een ontluikende subdiscipline inspiratie bieden: de geschiedenis van emoties. Hoewel de Franse Annales-historicus Lucien Febvre en

30 A. Offer, *The challenge of affluence. Self-control and well-being in the United States and Britain since 1950* (Oxford 2006). R.L. Ransom, 'Confidence, fear, and a propensity to gamble. The puzzle of war and economics in an age of catastrophe 1914-45', *Social Science History* 40:4 (2016).

31 G.Giusti, C.N. Noussair and H.-J. Voth, *Recreating the South Sea bubble. Lessons from an experiment in financial history* (Zurich 2014).

32 T. Corzo, M. Prat and E. Vaquero, 'Behavioral finance in Joseph de La Vega's *Confusion de confusiones*', *Journal of Behavioral Finance* 15:4 (2014).

Illustratie 1 'De Windverkopers of windvangers, die door wind, verliezen geld en goed: bederven vrouw en kind'; uit: Het Grootte Tafereel der Dwaasheid, 1720 (bron: Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-83.509 <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.477295>).

THE WALL STREET JOURNAL.

DOYGENES

TUESDAY, SEPTEMBER 16, 2008 - VOL. CCLII, NO. 65

***** \$2.00

DIA 10917.51 W 504.43 -4.61 NASDAQ 2179.91 W 3.61 NYSE 11000.00 CLOS(12214.76) DJ STOXX 50 2744.61 W 4.01 10-YR TREAS A 2 3/32, yield 1.482% OIL 995.71 W 15.47 GOLD \$783.30 A \$22.80 EURO \$1.4310 YEN 104.80

AIG, Lehman Shock Hits World Markets

Focus Moves to Fate of Giant Insurer After U.S. Allows Investment Bank to Fail; Barclays in Talks to Buy Core Lehman Unit

The convulsions in the U.S. financial system sent markets across the globe tumbling, as two of Wall Street's biggest firms looked set to exit the scene and insurance titan American In-

By Susanne Craig, Jeffrey McCracken, Joe Blomworth and Deborah Solomon

ternational Group Inc. turned to the Federal Reserve and the state of New York for assistance. The U.S. stock market suffered its worst daily point plunge since the first day of trading after the Sept. 11, 2001, terrorist attack. Financial markets were rattled by the rushed sale of Standard & Poor's, the bankruptcy court filing of Lehman Brothers Holdings Inc., which scrambled Monday to sell its most prized businesses before too many employees and customers walk out the door. (Please see related article on Page C1.)

All day Monday, top Lehman officials were huddled in Manhattan at their Seventh Avenue headquarters negotiating a sale of the U.S. investment bank—the core part of Lehman—to Barclays PLC of the U.K. People involved in the discussions were increasingly hopeful late Monday that a deal would be struck.

In stock markets from Sydney to London to New York, the news was greeted with immediate sell-

ing. For much of the day, the major U.S. market indices were down 2%, which, while a good-sized decline, was smaller than many had thought would be the case. But in the final hour of trading, a wave of selling hit, driven by concerns about the fate of AIG. The Dow Jones Industrial Average ended down 594.48 points on Monday, off 4.4%, at its daily low of 10917.51, down 18% of the year. Of the Dow's industrial 30 components, all but one—Coca-Cola Co.—fell, led by a 60.8% plunge in AIG.

In Europe, London's FTSE 100 index dropped 3.9%. Several Asian markets, including Japan and China, were closed Monday due to holiday. By Tuesday, Tokyo shares were down 5.1% in early trading, and Hong Kong's Hang Seng index was down 6.1%. Monday's action was the latest fallout in a widening financial crisis that began a year ago when prices and in now reverberating the U.S. financial system. Steps unveiled by the Federal Reserve to expand its emergency lending arsenal did little to snap the sense of gloom.

Plenty of potential land mines remain. Banks are increasingly hoarding cash, curbing lending at a time when the economy is slowing. They are also starting to dump assets to raise capital. A mass sale of assets is

Please turn to page A2

AIG Faces Cash Crisis As Stock Dives 61%

By MATTHEW KARENTSCHUK, LEAN PLYVEN AND SERENA NG

American International Group Inc. was facing a severe cash crunch last night as ratings agencies cut the firm's credit ratings, forcing the giant insurer to raise \$1.5 billion to cover its obligations.

With AIG now tottering, a crisis that began with falling home prices and went on to engulf Wall Street has reached one of the world's largest insurance companies, threatening to intensify the financial storm and greatly complicate the government's efforts to contain it. The company, whose stock fell 61% yesterday, is such a big player in insuring risk for institutions across the world that its failure could shake the global financial system.

AIG has been scrambling to raise as much as \$75 billion to weather the crisis, and people close to the situation said that if the insurer doesn't secure fresh

Illustratie 2 Emoties in de Great Mirror of Folly? (bron: Wall Street Journal 16 September 2008).

Peter Gay met zijn *Psychohistory* al wezen op het belang van emoties, is emotiegeschiedenis vooral sinds het begin van de eenentwintigste eeuw een belangrijk onderzoeksveld in de cultuurgeschiedenis geworden.³³ Emoties zijn op weg om een essentiële historische categorie te worden, naast klasse, ras of gender. We kunnen natuurlijk niet de emotie die de historische actoren voelden herbeleven maar wel de uitdrukking, praktijk en representaties ervan analyseren, alsook hoe deze zich verhouden tot het economische leven. Emoties kunnen immers impact hebben op keuzes en beslissingen van historische actoren. Het trauma en de herinnering van de Wall Street Crash van 1929 blijft, bijvoorbeeld, latere crashes en de betrokken partijen beïnvloeden.³⁴ Dit betekent niet dat we nu allemaal aan de geschiedenis van emoties moeten schrijven, maar wel dat we er voldoende aandacht voor moeten hebben.

33 L. Febvre, 'La sensibilité et l'histoire. Comment reconstituer la vie affective d'autrefois?', *Annales d'Histoire Sociale* 3 (1941); P. Gay, *The bourgeois experience. Victoria to Freud*, 5 vols. (New York 1984-98). Voor de historiografie van de geschiedenis van emoties: J. Plamper, *The history of emotions. An introduction* (Oxford 2015). Een nuttige inleiding die de pléiade van mogelijke bronnen en aanpakken in de emotiegeschiedenis laat zien: S. Broomhall (ed.), *Early modern emotions. An introduction* (Londen 2017).

34 H. James, '1929. The New York stock market crash', *Representations* 110:1 (2010).

Op dit moment wordt economische geschiedenis eerder verwaarloosd binnen het veld van de emotiegeschiedenis: in een recente conceptuele, methodologische en heuristische inleiding tot vroegmoderne emoties blijft de economische geschiedenis beperkt tot schulden, trauma's na pestepidemieën en een overzicht van interessante brontypes van sociaaleconomische slag. Volgens Merridee L. Bailey laten emotie- én sociaal-economisch historici zo belangrijke kansen liggen. Bronnen zoals koopmansbrieven, procesdossiers van schuldzaken en archieven van instellingen als ambachten en gecharterde compagnieën bieden immers rijke inzichten in emotionele woordenschat en discours. Hoewel heel wat historici reeds wezen op interpersoonlijke banden in krediettransacties en de daarmee verbonden morele economie en culturele dimensies van marktpraktijken, gaat men deels voorbij aan hoe emoties de culturele en morele omgeving vormden waarbinnen de (vroegmoderne) economie werkte (of werkt?).³⁵ Emotiegeschiedenis kan een bijzonder verrijkende insteek zijn voor de sociaal-economische geschiedenis. Getuigen daarvan zijn onder meer de *turns* die Peter en Carol Stearns en William Reddy maakten, zij evolueerden van sociale naar emotiehistorici.³⁶ Moeten dan alle economisch historici ook cultuurhistoricus worden? Neen, maar we moeten wel het werk van cultuurhistorici ernstig nemen en blijven toenadering zoeken. We moeten opnieuw breed geïnteresseerde historici worden. Het veld waar de cultuur-, sociale en economische geschiedenis elkaar het best opnieuw gevonden hebben is dat van de studie van de materiële cultuur en de consumptiegeschiedenis. Het gaat hier niet alleen over wat mensen in het verleden consumeerden maar ook waarom het ene wel en het andere niet, de sociale dimensies van consumptie, de rol van gender, de macht die uit kan gaan van consumptie. De levendigheid en sterkte van dit veld, dat allerlei concepten ontleende uit de sociologie en antropologie, toont het nut van kruisbestuiving.³⁷

35 C. Muldrew, *The economy of obligation. The culture of credit and social relations in early modern England* (New York 1998).

36 Marcel van der Linden wees hier eveneens op tijdens de studiedag *De toekomst van de economische en sociale geschiedenis in de Lage Landen* (10 november 2017) waarvoor dit essay geschreven werd.

37 De spreekwoordelijke knuppel in het hoenderhok was hier: J. de Vries, *The industrious revolution. Consumer behavior and the household economy, 1650 to the present* (Cambridge 2008). Ook: R.A. Goldthwaite, *Wealth and the demand for art in Italy, 1300-1600* (Baltimore 1993). Voor een recent overzicht: B. Blondé and W. Ryckbosch, 'In 'splendid isolation'. A comparative perspective on the historiographies of the 'material renaissance' and the 'consumer revolution', *History of Retailing and Consumption* 1:2 (2015). F. Trentmann, *Empire of things. How we became a world of consumers, from the fifteenth century to the twenty-first* (Londen 2016).

Naar een micro-economische geschiedenis?

De paper van Robert Shiller werd in dit essay gebruikt als de spreekwoordelijke stropop maar eveneens als bron van inspiratie. Het genre van een essay over de toekomst van een onderzoeksdiscipline dwingt de auteur om uitspraken te doen over toekomstige onderzoekspistes. Het staat iedereen vrij om te onderzoeken wat interessant en relevant is, of dat nu prijzen en lonen, inkomens- en vermogensongelijkheid, de stromen van goederen en geld in de wereld, ... zijn. Het opnieuw centraal stellen van het micro-economische kan een waardevol pad zijn. En dan hebben we het niet over steriele indifferentiecurves en nutsfuncties maar wel de studie van het gedrag van individuen en firma's, hoe boeren, ondernemers, kooplieden en andere economische agenten beslissingen maakten wanneer ze geconfronteerd worden met keuzes en schaarse middelen.³⁸ Dat kan bestudeerd worden voor Kempense boeren maar eveneens op globaal vlak, via bijvoorbeeld interculturele handelsnetwerken zoals het achttiende-eeuwse netwerk van Sefardische joden in Livorno, hun katholieke agenten in Lissabon en Hindu-correspondenten in Goa.³⁹

Kortom, menselijk gedrag bestuderen en steeds bevragen hoe we dat kunnen achterhalen uit onze bronnen is wat we moeten blijven doen. Daarbij moeten we ook niet proberen om deze historische actoren in een theoretisch keurslijf – de onbestaande homo economicus – te persen met alle assumpties over menselijk gedrag van dien. *Big data* (de gedragingen van heel veel mensen) kunnen hand in hand gaan met goed uitgespitte individuele cases van wie we rijke bronnen hebben. Boekhoudingen, briefwisselingen, autobiografische documenten van economische agenten verdienen niet alleen om op zich bestudeerd te worden – onze archieven zitten nog vol ruwe diamanten – maar ook om deel uit te maken van grote, online tekstcorpora zodat we deze gemakkelijk kunnen doorzoeken.⁴⁰ Zo voeren we een deel van de onderzoeksagenda van de *economics of narratives* uit, uitgezet door Shiller, maar op een genuanceerde manier. We dienen daarbij de gulden middenweg te be-

38 Bijvoorbeeld: D. Stone, *Decision-making in Medieval agriculture* (Oxford 2005).

39 De globale schaal in sociale en economische geschiedenis komt aan bod in de andere essays. F. Trivellato, *The familiarity of strangers. The Sephardic diaspora, Livorno, and cross-cultural trade in the early modern period* (New Haven 2009).

40 Over het nut van autobiografische documenten voor economische geschiedenis: T.M. Safley, 'Autobiography in economic history', in: C. Ulbrich and K. von Greyerz (eds.), *Mapping the 'I'. Research on self-narratives in Germany and Switzerland* (Leiden 2015).

wandelen tussen een oog voor detail, voor het individu (microstoria) en het overzicht dat door *big data* en *longue durée*-gegevens geboden kan worden. Het is aan de historicus om de verschillende schaalniveaus goed te bespelen. Sociaal-economisch historici van de Lage Landen hebben daarbij eens streepje voor: de scheiding tussen economen met een historische interesse en sociale en economische historici in afdelingen geesteswetenschappen is hier niet zo scherp als in het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten, wat kruisbestuiving uit andere takken de geschiedenis- en andere geesteswetenschappen bevordert.

Onze studie van menselijk gedrag en het micro-economische kan uiteraard baat hebben bij interdisciplinariteit. Twee velden – eentje uit de geschiedeniswetenschap zelf en eentje uit de economische wetenschap – kunnen inspiratie bieden voor de studie van micro-economisch gedrag in het verleden: de geschiedenis van emoties enerzijds en de gedragseconomie of *behavioral economics* anderzijds. Wat voor de *digital humanities* geldt – namelijk: misschien wachten we maar beter de 2.0 versie af – gaat deels ook op voor deze twee inspiratiebronnen: ze staan beide nog in de steigers en hebben geen duidelijk afgelijnde methodologie; het is ook niet zeker of ze niet zullen verworden in oude wijn in nieuwe vaten. Toch kan het nuttig zijn om er kennis mee te maken. Uiteraard is de lezer niet verplicht om deze paden te volgen. Meer zelfs: hoe meer verschillende perspectieven, hoe rijker het veld.

Over de auteur

Jeroen Puttevils (1985) is docent middeleeuwse geschiedenis verbonden aan het Centrum voor Stadsgeschiedenis van de Universiteit Antwerpen. Hij doet onderzoek naar de laatmiddeleeuwse en zestiende-eeuwse stedelijke samenlevingen in de Nederlanden. Zo schreef hij *Merchants and trading in the sixteenth century. The golden age of Antwerp* (Routledge 2015). Momenteel werkt hij een aantal artikelen en een boek af in het kader van zijn onderzoeksproject 'De lokroep van Vrouwe Fortuna. Loterijen en economische cultuur in de 15de en 16de-eeuwse Nederlanden' (<https://lokroepvanvrouwefortuin.wordpress.com/>). Hij ontwikkelt eveneens onderzoek naar de rol van toekomst-denken in het verleden.

E-mail: jeroen.puttevils@uantwerpen.be